

EEN UNIVERSEEL TAAL- OF COMMUNICATIEMODEL HOE DOEN AL DIE MENSEN HET ZONDER?

Een buitenstaander verwacht misschien dat leerkrachten, die zelf hele dagen taal gebruiken en beroepshalve andere mensen leren hoe ze met taal kunnen omgaan, veel belang hechten aan de vraag: wat gebeurt er eigenlijk telkens als iemand taal gebruikt?

Het antwoord op die vraag wordt meestal gevat in wat je een taal- of communicatiemodel kunt noemen: de universele beschrijving van om het even welke taal- of communicatiesituatie. Zo'n taalmodel lijkt onmisbaar voor wie taal bewust wil gebruiken en ook anderen systematisch wil leren hoe ze zich in taalsituaties kunnen gedragen.

Ik heb het niet onderzocht, maar ik heb de indruk dat men in taaldidactisch werk niet zo'n grote behoefte heeft aan zo'n taalmodel en in schoolboeken vind ik er nog minder van terug. Natuurlijk worden daar wel adviezen voor taalgebruik gegeven, maar die zijn eerder toevallig en niet gesteund op een systematisch inzicht en een consequente aanpak. Vreemd, niet? Kunnen al die mensen dan toch een taalmodel missen?

Hoe zoiets mogelijk is, begrijp ik niet. Is het zoals met elektriciteit, koelkast, auto..., die men vroeger ook kon missen? Vinden leerkrachten het overbodig om daar systematisch over na te denken omdat ze zelf taal zo vaak gebruiken dat ze er zich deskundig in weten? Bevredigen de bestaande taalmodellen te weinig?

Eerlijk gezegd heb ik me daar ook niet druk over gemaakt vóór ik een taalmodel onder de ogen kreeg dat mij het ei van Columbus leek en nog lijkt. Ik kreeg het van wijlen mijn collega Frans Vierstraete, docent moedertaaldidactiek uit St.-Amandsberg. Hij had zich geïnspireerd op o.a. P. van Lint (1973).

Ik vond het zoveel beter dan andere mij bekende modellen die de communicatie tussen mensen beschrijven in termen als zender, ontvanger en ruis. Dat zijn woorden die perfect op machines kunnen slaan, maar waarin ik mij, u en ons onderling verkeer niet helemaal herken.

Ik vat dat taalmodel van Vierstraete even samen: „Er is altijd iemand die iets zegt over iets, op een bepaalde manier, aan iemand, met een bedoeling, in bepaalde omstandigheden en via een bepaalde weg. Daarop reageert dan iemand”. Kunt u zich daarin herkennen? Is het daarenboven niet zelfs voor kinderen van

de basisschool begrijpelijk?

Als je nu gelijk welke taalsituatie wilt begrijpen, kun je dit taalmodel toepassen door de volgende negen vragen te stellen:

wie? wat? waarover? hoe? voor wie? met welke bedoeling? in welke omstandigheden? via welke weg? hoe reageert de ander?

Een korte toelichting: *Wat?* en *waarover?* zijn twee verschillende vragen. *Wat?* betekent: wat is de inhoud van de tekst (b.v. Het regent.) *Waarover?* gaat over iets anders, nl. over de werkelijkheid waarnaar die tekst verwijst (b.v. Regent het echt wel?). De bedoeling van die vraag is dus de betrouwbaarheid na te gaan, wat ik heel belangrijk vind en wat vaak vergeten wordt.

Met *in welke omstandigheden?* worden de omstandigheden bedoeld waarin iets gezegd of geschreven wordt. De omstandigheden in de tekst (b.v. het verhaal speelt zich 's zomers in de bergen af) horen bij de vraag *wat?*

Op de vraag *via welke weg?* kan b.v. geantwoord worden met: via de telefoon, schriftelijk, in een roman, een kranteartikel, een kattenbelletje, via uitgeverij x, vertaald door y... Meer uitleg daarover heb ik gegeven in *Kinderen schrijven* (1987).

In dit artikel wil ik met enkele voorbeelden aantonen waarom ik dit taalmodel zo ontzettend goed vind.

Ten eerste vind ik het erg verhelderend. Om dat te illustreren geef ik eerst een voorbeeld van een studente van me: ze mocht op een tekst naar keuze het taalmodel toepassen. Ze bracht me dit:

Wie? Mijn moeder.

Wat? „Jullie maken samen de bedden op!”

Voor wie? Mij en mijn zus.

In welke omstandigheden? Mijn zus en ik hadden net ruzie gemaakt.

Hoe? Nogal beslist.

Waarover? Het ging niet zozeer over die bedden, maar over de bedden onze ruzie, want...

Wat was de bedoeling? Dat we, tijdens het opmaken van de bedden onze ruzie zouden bijleggen.

Via welke weg? Ze zei het mondeling, wat in die situatie normaal was. Merkwaardig was wel dat mijn moeder geen gebiedende wijs gebruikte, maar haar boodschap verpakte in een mededeling, en dan nog wel in de tegenwoordige tijd! Daarmee liet ze ons duidelijk voelen dat ze er niet aan twijfelde dat we haar bevel zouden uitvoeren, en wel stante pede.

Onze reactie? We maakten samen de bedden op en stopten onze ruzie.

Nog een klein voorbeeldje: u herinnert zich wellicht de eerste reclamespotjes op de BRT. Daar heb ik me toen - misschien net als u - mateloos over geërgerd. Zo erg dat ik me afvroeg: waarom eigenlijk? Het taalmodel gaf me de oplossing en vooral de vragen: *voor wie?* en *via welke weg?*

Ik ergerde me eraan dat de makers van die spots mij voor een halve idioot aanzagen (*voor wie?*) en dat ze dat daarenboven deden op een net dat ik met mijn belastinggeld meefinancier (*via welke weg?*). Zo begreep ik mijn eigen ergernis beter wat ze daarom niet kleiner maakte).

Ik vind het taalmodel niet alleen heel verhelderend, maar ook erg bruikbaar in de dagdagelijkse praktijk. Dat moet ook, als het de prententie heeft een universeel taalmodel te zijn. Enkele voorbeelden:

Ik gebruik het b.v. bij het schrijven van dit artikel. Het zou ongetwijfeld *nóg* slechter zijn, als ik het niet gebruikte. Maar misschien vindt u dat geen argument omdat u het nog altijd slecht vindt of omdat u geen artikels schrijft. Maar u schrijft ongetwijfeld wel eens een brief. Overlees uw brief dan eens aan de hand van het taalmodel. Pas dan zult u zien hoe goed uw brief wel is, of dat u er nog het een en ander aan moet veranderen...

Ik gebruik het taalmodel ook altijd bij leeslessen. Daarvoor kan ik verwijzen naar mijn artikel in Vonk 1987/5 over normaal-functioneel lezen.

Als de negen vragen van het taalmodel systematisch ingeoeft worden, kunnen de leerlingen ze zelfstandig gebruiken telkens als ze een tekst lezen of beluisteren die ze belangrijk genoeg vinden om er gepast op te reageren. Het is duidelijk, vind ik, dat ze die tekst dan veel beter aangepakt hebben dan met b.v. de vragen van de meeste schoolboeken, want daar worden sommige aspecten bijna systematisch over het hoofd gezien (b.v. *voor wie?* met welke bedoeling? in welke omstandigheden? *via welke weg?*) Als ze die negen vragen uit het hoofd kennen, kunnen ze dus om het even welke tekst alleen interpreteren, zonder de leerkracht, en dus ook wanneer het belangrijk is: buiten de school. Het aanleren van het taalmodel vergroot dus de autonomie van de leerlingen, en wat mij betreft is dat een van de belangrijkste doelstellingen van het onderwijs.

Dit taalmodel kun je ook gebruiken als je een les of een toespraak voorbereidt of analyseert. Zo snapte ik eens niet waarom een woordenschatles van een stagiaire de mist in gegaan was. In mijn ogen had ze geen grove fouten gemaakt. Daarenboven ging ze goed met de leerlingen om. Ik vond geen oorzaak tot - u raadt het al - ik het taalmodel raadpleegde en vaststelde dat er iets verkeerd was met de bedoeling: de leerlingen hadden immers een interessante tekst over milieuvervuiling moeten lezen met als enige bedoeling de typische woorden over die aangelegenheid te leren gebruiken. Dat was duidelijk niet de bedoeling van de leerlingen en van de auteur van de tekst geweest. Vandaar ontgoocheling, lusteloosheid en gebrek aan aandacht toen de leerlingen dat (vroeger dan de stagiaire, ikzelf en het schoolboek) door hadden. De leerlingen hadden dat natuurlijk niet bewust door, denk ik. Maar dat toont juist weer het belang van het taalmodel: het maakt ons bewust van wat we onbewust wel weten, maar vaak vergeten, ook wanneer het van belang is. (Hoe

vaak vergeet een spreker, b.v. een leerkracht, niet rekening te houden met belangrijke zaken zoals: voor wie spreek ik? wat zijn de omstandigheden? wat is eigenlijk mijn bedoeling?...)

Het taalmodel gebruik ik ook bij het corrigeren van werk van leerlingen. Nu is corrigeren voor mij nog moeilijk, maar al veel gemakkelijker dan toen ik het taalmodel niet kende. Ik weet natuurlijk niet hoe u corrigeert, maar ik zie soms hoe collega's het doen en vaak hoe m'n studenten (toekomstige onderwijzers) het doen, en daar kan heel wat aan verbeterd worden. Meestal beperken ze zich tot taal- en spelfouten en tot enkele aspecten waarvoor ze toevallig belangstelling hebben: de ene meer voor netheid, de andere voor originaliteit, nog een andere voor het handschrift enz. Allemaal niet zó gek, natuurlijk, maar vaak toch heel onvolledig en soms nogal bijkomstig. W. De Hert en R. Rymenans illustreerden dat mooi in hun artikel in Vonk 1987/4: *Wie hoort er thuis in het verbeteringsgesticht?* Volgens mij is de voornaamste reden voor dit gebrekkig corrigeren een gebrek aan systematisch inzicht in de schrijfsituatie. Anders gezegd: een gebrek aan een goed taalmodel. Veel leerkrachten die b.v. een verslag corrigeren, *voelen* wel intuïtief aan of het goed is, maar door het toepassen van het taalmodel *weten* ze het ook: heeft de leerling zijn doel bereikt? heeft hij gedacht aan de persoon voor wie hij schreef? is zijn verslag betrouwbaar? schreef hij het op een goede manier (voor een verslag: duidelijk, volledig, vlot, interessant)? heeft hij rekening gehouden met de omstandigheden en met de mogelijke reacties van de lezer?

Het taalmodel brengt soms nog meer aan het licht, b.v. dat de schrijfp opdracht (b.v. een verslag) zelf onzinnig is, dat de leerlingen het onmogelijk goed kunnen doen, b.v. omdat ze een verslag moeten schrijven over zaken die de moeite niet waard zijn, voor een lezer die het b.v. allemaal al weet (de leerkracht) en er eigenlijk niet echt in geïnteresseerd is (hem interesseren vooral de spel- en taalfouten), via een voor een verslag niet normale weg (op taakpapier, met nr., klas enz.).

Tenslotte wil ik op nog één heel interessante gebruiksmogelijkheid van het taalmodel wijzen: als je ook naast grammatica aan taalbeschouwing wilt doen, heb je met het taalmodel volgens mij het ideale instrument om een zin die je b.v. al grammaticaal besproken hebt, ook eens op het aspect taalgebruik te onderzoeken. Leuk hoor, vooral als het om een zin gaat van een van je leerlingen (zie ook mijn artikel in Vonk 1988/4: *Spraakkunst = WO*).

Als besluit nog dit: vindt u dit artikel te licht voor zo'n serieus onderwerp? wat te nonchalant? niet duidelijk genoeg gestructureerd? Het taalmodel geeft weer de verklaring en wel de vraag: *in welke omstandigheden* is dit artikel geschreven? Het antwoord is: in de grote vakantie. Vandaar...
Begrijpt u nu waarom ik het taalmodel niet meer kan missen?

Ides Callebaut, Vuurkruisenlaan 31, 8310 Brugge.

BIBLIOGRAFIE

Callebaut, I., *Kinderen schrijven*. Acco, Leuven, 1987.

Callebaut, I., *De lekkere smaak van een normaal-functionele les voortgezet lezen*. In: Vonk 1987/5, p. 344-348.

Callebaut, I., *Spraakunst = WO*. In: Vonk 1988/4, p. 211-214.

De Hert, W. en R. Rymenans, *Wie hoort er thuis in het verbeteringsgesticht?* In Vonk 1987/4, p. 258-268.

Van Lint, P., *Wat mot die goser van me? Tekstanalyse als middel tot informatiedetectie en manipulatiesistentie*. In: Levende Talen 297 (1973), p. 178-191.